

AINO KUKKONEN

Tiedelehtien loppuja tai avoimia alkujä

Helsingin yliopistossa on arvosteltu rajuja ja nopeita leikkauksia. Alkuvuodesta muun muassa kansleri Thomas Wilhelmsson varoitti, että säästöjä ei voida toteuttaa vaarantamatta tutkimuksen ja opetuksen laatua. Hän korosti yliopiston toiminnan pitkäjänteisyyttä – nopeat leikkaukset aiheuttavat vahinkoa pitkälle tulevaisuuteen.¹

Kun pääsy lähteisiin vaikeutuu, se vaikuttaa työn tuloksiin ja mielekkyyteen. Tutkijan ja opiskelijan arjessa näkyvä konkreettinen esimerkki säästöistä saatiin joulukuussa 2015. Tuolloin Helsingin

yliopiston kirjasto ilmoitti lopettavansa tiettyjen hakuteosten, sanakirjojen, viite- ja kokotekstitietokantojen tilaamisen määrärahojen supistumisen vuoksi.² Lista kaikista lopetetuista painetuista ja elektronisista tilauksista on varsin pitkä ja sisältää niin kotimaisia kuin ul-

komaisiakin merkittäviä lehtiä, mukaan lukien sanomalehtiä.³

Vaikka Helsingin yliopiston kirjasto yritti toimia parhaansa mukaan vaikeassa tilanteessa, kaikkia se ei lohduttanut. Kotimaisten tiedelehtien tekijöiden yhteisestä avoimesta kirjeestä kirjastolle käy ilmi, että monien pienten tiedelehtien ainoa sähköisen jakelun kanava on ollut juuri Elektra, jonka käyttökorkvaukset ovat tärkeä osa niiden toimintabudjetit.⁴ Nyt kun iso tilaaja ilmoitti lakkauttavansa tilauksen, oli uhkana lukijakunnan kaventuminen sekä kirjoittajakato. Ennen kaikkea heidän pelkoon oli lehtien toiminnan alasajo ennen kuin uudet OA-rahoitusmallit, kuten Kotilava-hanke, tulevat käytäntöön.

Kansalliskirjastosta kuitenkin kerrottiin tuolloin, että Elektran tilaus muihin yliopistokirjastoihin (9 kpl) jatkuu, samoin ammattikorkeakouluihin sekä yleisiin kirjastoihin, ja kaikki Elektran lehdet ovat luettavissa myös joko painettuina versioina tai OA-julkaisuina muualla verkossa⁵. Ilmeisesti asian herättämän keskustelun jälkeen tilanne muuttui. Tukeakseen aineistojen saatuutta Kansalliskirjasto maksaa Elektran vuosimaksun 2016, ja se on jälleen käytettävissä Helsingin yliopiston kirjastossa⁶. Miten OA-julkaisemisen yleinen kehitys jatkuu ja miten se vaikuttaa tulevaisuudessa Elektraan, on vielä kysymysmerkki.⁷ Tempoileva politiikka, säästöt ja pikapelastukset eivät mahdollista pitkäjänteistä eivätkä laadukasta tutkimustyötä.

Mennäänkö Kotilavalle?

Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV) ja Kansalliskirjasto käynnistivät syksyllä 2015 yhteishankkeen ”Kotimaiset tieteelliset lehdet avoimiksi ja vaikuttamaan” (Kotilava), jossa kehitetään tiedelehtien teknistä alustaa sekä avoimen julkaisemisen mahdollistavaa rahoitusmallia.

Miksi TSV on kiinnostunut OA-julkaisemisesta, julkaisupäällikkö Johanna Lilja?

”Motivaationa on tieteen näkyvyys yleisesti. Avoimen julkaisemisen kautta moni voi löytää verkosta artikkeleita sekä lehtiä, joita ei välttämättä tiennyt olevan olemassa. Tässä on tieteelle vaikuttamisen mahdollisuus. Vaatimus avoimuuteen tulee myös tutkimusrahoittajien kuten OKM:n, Suomen Akatemian ja EU:n taholta.”

TSV:n julkaisualusta Open Journal Systems (OJS) perustettiin vuonna 2007. Julkaisut voivat olla kokonaan tai osittain avoimia tai tulla avoimiksi viiveellä. Vuonna 2014 yhteensä 21 kotimaista tiedelehteä julkaisi alustalla, ja suurin osa niistä oli vertaisarvioituja. Lähes yhtä moni lehti käytti alustaa toimitustyössä apunaan. Lilja kertoo, että kiinnostus on kasvanut, sillä vastaavia palveluita on melko vähän tarjolla ja OJS:n käyttöön saa myös tukea.

Kotilava-hanke pitää sisällään OJS:n julkaisu ympäristön teknistä kehitystä ja artikkelien näkyvyyden lisäämistä.

”Tämä tarkoittaa, että artikkelien tiedot tulevat myös ARTO:on ja kansainväliseen avointen lehtien DOAJ-tietokantaan. Niihin voi lisätä DOI:n sekä tutkija- ja rahoittajatunnisteet. Tarjoamme myös tukea ja koulutusta esimerkiksi Creative Commons -lisensseihin liittyen.”

Millaisia rahoitusvaihtoehtoja kotimaisilla tiedelehdillä on?

”TSV jakaa tieteellisille lehdille valtionapua, jolla voi kattaa noin kolmanneksen kuluista. Joillain isoilla lehdillä on taustalla tutkimuslaitoksia valtionavun lisäksi. Pienillä lehdillä tilanne on varsin hauras, jos seurojen jäsenmaksut vähenevät. Kysymys kuuluu, onko painettu lehti enää se, jolla houkuttelee nuoria tieteellisen seuran jäseniksi. Mitä muuta toimintaa niillä voisi olla?”

Lilja toteaa, että Suomessa on paljon vireitä tieteellisiä lehtiä, ja myös ministeriössä on tunnustettu, että suomenkielinen tiedejulkaiseminen suomalaisista aiheista on tärkeää. Pian testataan, onko olemassa todellista halukkuutta tukea kotimaisten tiedelehtien avoimuutta.

”Meillä on toive joukkorahoitusinstrumentista, johon tulisivat mukaan tutkimuksen rahoittajat ja yliopistokirjastot. Hankkeen kautta pyritään avaamaan keskustelua heidän kanssaan sekä myös käytännössä laskemaan, mitä maksaisi OA-artikkeli mahdollisimman vähällä byrokratialla. Rahoitusmallia kehittävä suunnittelija aloittaa työt piakkoin. Nykyinen kansainvälinen kirjoittajamaksun keskiarvo (noin 1 300 euroa artikkelilta) on suomalaisesta näkökulmasta varsin korkea.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Thomas Wilhelmsson, Säästöläit vaurioittavat yliopistoja pysyvästi. *Helsingin Sanomat* 6.1.2016.
- 2 Verkossa: helsinki.fi/librarynews/keskustakampanuksen-tieteenalojen-lakkautetut-tietokantatilaukset/
- 3 Verkossa: blogs.helsinki.fi/librarynews/kirjaston-lopetetut-lehdet-2016/
- 4 Elektra-tietokannan tilauksen lopettaminen uhkaa suomalaista tiedejulkaisemista. Avoin kirje Helsingin yliopiston kirjastolle 15.12.2015. Verkossa: sosiologia.fi/avoinkirje/
- 5 Kansalliskirjaston tietojärjestelmäasiantuntija Jyrki Ilva, sähköposti kirjoittajalle 20.1.2016.
- 6 Verkossa: blogs.helsinki.fi/librarynews/2016/01/25/kiitokset-helsingin-yliopiston-teologiselle-tiedekunnalle-kansalliskirjastolle-ja-perusta-lehden-teologisen-aikakauskirjan-ja-vartija-lehden-paatoimittajille/
- 7 Ks. Elektra vuonna 2015: vakiintunutta toimintaa ja uusia haasteita. Verkossa: tietolinja.kansalliskirjasto.fi/2015-1/elektra2015/